

Rolul valorilor creștine în creația literară în Moldova de la Est de Prut. Îndemn la cercetare

Veronica BÂTCĂ

Născuți creștini, ortodoxismul a constituit pentru români acel potou, de la care își poate relua cursa ființării, având mereu la îndemână energia pentru re-găsirea, rezidirea identității proprii. O altă sursă, elaborată, rămâne obiectivarea trăirii noastre ortodoxe prin scrisul artistic. Intenționăm a-l spicui pe cel din presă. De ce anume de aici? Fiindcă economia literară a Basarabiei interbelice – volumul ei major – e depozitată în periodice. Autorii, spre a-și vedea scrierile în ediții separate, aveau de suportat diverse și insidioase cenzuri.

Cantonarea cercetării în această vreme își are justificare. Chiar și cei foarte tineri, din grupul revistei „Scara”, o simt: „Generația de care trebuie să ne legăm, cuprinzând între ea și noi un hău, steril sub toate formele, este generația interbelică. Ne trebuie conștiința actului pe care îl săvârșim: stabilirea identității generației trecute (...)” (1997:10).

Aceste mărturii sufletești ale timpului merită și e necesar să le cercetăm. Suscită interes rezultatul acestor investigații, de a constata la ce cotă se ridică investirea de valori literare creștine în spiritualitatea românească din perioada interbelică.

Răstimpul dintre conflagrații i-a oferit basarabeanului șansa de a se re-înființa. Prin ce? Cu certitudine, prin cuvânt. De cultură și de cult. Întâi de toate de cult, căci cu o populație în bună parte analfabetă, dar credincioasă tradițiilor și bisericească până la habotnicie, acesta devenea, în mare, soluția optimă în cele ce erau de făcut. Circumstanțele, așadar, cereau acțiune din partea prelaților. Dar și a intelectualilor, majoritatea cu școală duhovnicească, să-și spună cuvântul.

Într-o astfel de atmosferă de hieratism aproape incipient, intruziunea politicului și, mai cu seamă a politicianismului, care-și crease o comoditate aici în ținut, puteau fi fatale revirimentului național. Fenomenul nu a fost trecut cu vederea nici în epocă, mărturie înflăcărată rămânând referatul lui Vasile Țepordei, ținut la Sibiu, la Congresul studentesc din decembrie 1931 (1931:9-21).

Acest spațiu interriversan, având parte doar de interstiții iterative pentru manifestarea spiritului său definitiv, este mereu sub amenințarea des-ființării sale. Astăzi prin excesul democratizării și a râvnei de integrare într-un stat supranațional „Europa”, suntem sub aceeași sabie a lui Damocles.

În bătaia ecleziastică de la Chișinău e binevenit și necesar un studiu al literaturii de inspirație creștină din acest ținut într-o perioadă când era în cumpănă sufletul basarabeanului. Balanța a înclinat spre Dumnezeu și spiritul a vibrat în cuvinte. Testimoniu ne sunt poeziile și epica, păstrată de atâția ani în subsolurile bibliotecilor, cât a mai apucat să ajungă și acolo și să se mai păstreze încă. Poate mai frontală și mai afectuoasă s-a dovedit în această chestiune publicistica

Cercetarea a ceea ce a fost, adică a tradiției creștine în literatură într-un interval când a renăscut și naționalismul, și biserica, și cuvântul scris frumos în acest teritoriu, ar constitui un valoros document, care ar vorbi în favoarea capacității noastre regenerative. Ar mai fi și un exemplu de urmat și o dovadă a identității noastre azi, aici și acum, unde spiritul basculează între valorile ființării și des-ființării. Ar mai fi să fie și un sprijin moral, și unul creștinesc. Valoarea lui ar fi a aceluși reper sapiențial din vechime, care pentru prezent e un prilej de conștientizare de sine, iar pentru viitor motiv de dăinuire. Conferind fapturilor trecute valoare și sens, ele ne vor fi stimulente pentru o revigorare sufletească, morală și mentală, încât momentul în conjuncție cu trecutul asumat și conștientizat, ne-ar menține veghea.

Conjectura ar fi că abundența de producție literară cu note profund creștine nu ar fi fost redijată într-un mediu insensibil la cele sacre. Cu toate acestea, astăzi asistăm la o recesiune spirituală în acest teritoriu. Vacuitatea în viața sufletului, impusă de comunism și-a atins ținta.

Foarte exact punea accentele în anii '30 Nicolae Iorga: „Restabilirea nu poate veni decât din cultul statornic al literaturii sănătoase. Ea trebuie să fie un element esențial al școlii, o hrană de fiecare zi a societății și o armă de stat” (1986:194). Eminentul istoric știa mai bine ca oricine aceasta.

Stringența ne obligă la acțiune întru revenirea la tradiții, obturate decenii în șir de către o ideologie saprogenă normalității noastre, la împlinirea soborniciei bisericești ortodoxe și la cultivarea esenței noastre românești. Istoria, în acest sens, este resort, cale și memorie vie. Lecția ei se cade a fi predată cât mai curând posibil. Este momentul să reparăm stricăciunile ignoranței în care ne-a ținut (dar, cu durere trebuie să recunoaștem, ne-am vrut și noi, prin acceptare, ținută) regimul înfeudator de conștiințe și devorator de suflete, prin duh și adevăr. Nu în ultimul rând și prin cultivarea conservatorismului, care păstrează ca într-o bancă de economii avutul cel mai inestimabil al unei națiuni: Tradiția și Credința. Mugur Vasiliu, directorul revistei „Scara”, își expunea nu demult părerea în acest sens: „Conservatorismul (...) este un fel de a fi. Bazele lui sunt așezate pe tradiție și pe Tradiție - adică pe tradiția trăirii și expierii dumnezeirii. Aceasta nu poate fi depășită nici măcar teoretic. Lupta câștigată de liberalism este în fapt în planul imaginii. În planul mai adânc, al esențelor, nu poate exista decât un singur biruitor: și anume poziția conservatoare” (1999:13).

Și cine altul decât nu Mihai Eminescu a fost ilustrul nostru conservator? El scria în publicistica sa: „Ni se pare că acest talent de-a conserva e totuși întrucâtva superior celui dovedit de d. Brătianu prin certificările de graniță în minus!” (1990:256). Câțiva ani mai înainte, în 1877, sufletul său vibra dureros: „Oare un stejar, care îl rupi de la rădăcină și-l sădești în mod meșteșugit într-o grădină de lux, are viitor? Oare neamul românesc, cu toată trănicia rădăcinilor, are viitor, când trunchiul e rupt de întreg trecutul nostru și e răsădit în mod meșteșugit în stratul unei dezvoltări cu totul străine, precum este pentru noi cea franțuzească?” (Eminescu 1990:80). Anxietatea i-a pus stavilă răspunsului așa încât și-a încheiat intervenția publicistică creștinește: „Dumnezeul părinților noștri să aibă îndurare de noi”.

Despovărați de imoralitatea comunistă, generația actuală a pornit în căutarea rădăcinilor, dornică a le îngriji și ocroti de tot soiul de revoluționari și reformatori întru civilizare, care ne-ar disemina într-un universalism ecumenic nivelator. „Pentru că un neam nu poate supraviețui fără tradiția care i s-a dat. (...) Arhetipul conservatorismului

ofensiv este însuși Iisus Hristos...” – scrie Dragoș Moraru (1999:13). Tot el stăruie asupra obligației noastre sfinte de a ne identifica și a re-cunoaște aceasta: „Căci ce să mai păstrezi (sau nu mai știi că ai) dumnezeirea? Pentru ce să lupți dacă nu mai știi că ceea ce ai de apărat ești tu, iar tu ești chipul și asemănarea lui Dumnezeu?” (Moraru 1999:13).

În același registru ideatic de resurecție și menținere a ceea ce înseamnă „al nostru” și nu idei extrane (evoluționiste, tranzitorii, revoluționare, progresiste etc.), care din start sunt într-un raport secund și de aceea defavorabil față de cele originale, este și M. Vlad când argumentează convingător, fără note de indulgență, dar și fără un ton cominatoriu: „Acesta singur [fondul spiritual - n.n.] este concret și distinct de restul: din păcate (sau din fericire) există un singur neam român și o singură Ortodoxie românească. Și unica noastră șansă de a fi autentici și de a accede **astfel** la universalitate (unde nu se trec în cont imitațiile) este a crea o cultură națională și ortodoxă, după puteri” (1998:6).

Cu destulă profunzime conchide și filosoful Alexandru Surdu după o meticuloasă analiză a ceea ce însemna pentru Nae Ionescu actul religios, tot prin cuvintele profesorului: „Există însă altceva: imposibilitatea pentru fiecare din noi de a avea o altă credință decât a ceea ce avem” (1994:148).

Pe lângă faptul că ne sunt străine nouă, matriței noastre spirituale, tot noi vom fi și victima acestor importuri, căci nu vom interesa pe nimeni în lume, din lipsa de valori veritabile, chiar dacă ar fi să utilizăm cu iscusință grimonul artificiozității. Axați pe aceste probleme au fost și eminenții gândirii noastre filosofice. În toamna lui 1926 Nae Ionescu explica miezul distinct al seminției noastre în felul următor: „Aceasta explică de ce ortodoxia noastră țărănească nu e atât o religie cu o biserică cheazăuitoare a credinței, cât mai ales un fel de cosmologie, în care elementele de dogmă strict ortodoxe se ipostaziază în realități concrete; de ce cu alte cuvinte, creștinismul a coborât la noi în realitățile imediate ale zilei, contribuind la crearea unui univers specific românesc, obiectivat așa de caracteristic în folclorul nostru” și finalizează cu un îndemn: „Nu ca înspre niște idealuri inventate de o conștiință dezrădăcinată din vremea ei și neliniștită, ci spre o necesitate impusă organic de tradiția și structura rasei noastre” (1993:40). În aceeași cheie Petre Țuțea rezuma socratic: „Când un popor imită servil, atunci suportă istoria, iar când asimilează și transformă valori, clădindu-și un univers propriu, în acest din urmă caz face istorie (...). Autohtonizarea valorilor spirituale universale este un privilegiu al fiecărui popor puternic, desprins din suveranitatea lui. Legea sincronismului și a interdependenței nu impun conștiinței naționale a unui popor obligația de adaptare mecanică la condițiile vieții unei epoci determinate. Popoarele sunt forțe colective colosale, întreguri naționale, și nu sunt o simplă sumă aritmetică de energii individuale” (1992:96-97).

Valorile creștine în creația literară suscită interesul și impun studierea și estimarea lor, fiindcă „se înțelege poziția eminentă pe care o ocupă religia în perfecțiunea și linia de direcție a dezvoltării sale. Religia este o virtute de dimensiuni generale, superioară altor virtuți morale, având pe Dumnezeu nu numai ca ideal formal, ci determinat în raport de virtuțile teologice, ca acte de comandament suprem spiritual (cum ar fi actele de răbdare temperată, de privațiuni ascetice, opere de dăruire totală, de iubire și sacrificiu pentru binele comunității umane)” (1996:18). Cu atât mai necesară, cu cât re-venirea, re-cunoașterea de noi ca români nu e o chestiune de azi ori de ieri.

Lepădarea de neam e ca o viroză saprogenă cronicizată în interiorul comunității, care periodic se acutizează, provocând crize mancurtizante. Încă în 1934 Mircea Eliade depista morbul: „A apărut, acum de curând, o nouă modă pentru tinerii intelectuali și scriitori: a nu mai fi români, a regreta că sunt români, a pune la îndoială existența unui specific național și chiar posibilitatea inteligenței creatoare a elementului românesc.(...) Nu cred că se află țară europeană în care să existe atâția intelectuali cărora să le fie rușine de neamul lor, să-i caute cu atâta frenezie defectele, să-și bată joc de trecutul lui și să mărturisească, în gura mare, că ar prefera să aparțină, prin naștere, altei țări” (1991:137;138). Și cum fenomenul era (și este) complex și dureros, cogitativul Eliade recunoaște: „De altfel, nici n-am încercat aici să cercetăm întreg fenomenul «a nu mai fi român», ci numai să denunțăm câteva din aberațiile ultimei mode intelectuale” (139).

Pulverizarea propriilor valențe sufletești în favoarea implantării celor străine, pretinse a fi superioare, ar putea însemna începutul sfârșitului neamului românesc. Fortificarea din interior a seminției reclamă revenirea la Tradiție, la Credință și la cunoașterea faptelor noastre sufletești, din care parte integrantă este și literatura. E o urgență nu numai pentru românii dintre Prut și Nistru, ci pentru întreg arealul lor. Lucru remarcat și de către Marcel Duță în numărul inaugural al seriei reluate a revistei „Viața Nouă”: „Noua serie a «Vieții noi», dimpreună cu Editura «Grai și Suflet - Cultura Națională» își propun să susțină materialmente și să promoveze deschiderea totală față de toate tendințele culturale naționale lucrând pentru ilustrarea sufletului românesc din toate timpurile și din toate locurile unde este întrupat în graiul românesc. (...) Și noi credem că acum a început cu adevărat o viață nouă pentru spiritualitatea românească, a cărei desăvârșire și afirmare în lume incumbă datoria noastră supremă, conclucrarea tuturor forțelor într-un destin unic” (1992:1-2).

Cu siguranță, timpul a sosit dar ce ne facem cu lenea, nepăsarea și ne-voința? Remarca lui Ovid Densusianu o putem primi și la adresa noastră: „...noi ne lăsăm aurul sufletului în întunericul nepăsării. Un gând pe care uităm să-l urmărim statornic e afirmarea însușirilor noastre pe toate căile, afirmarea în forme înalte de cultură, valorificând ce am primit printr-o moștenire de invidiat, dar pe care n-am înțeles-o destul până acum. Numai astfel am ajunge să ne impunem hegemonia sufletului nostru printre cei care ne înconjoară - hegemonia de Latini, de firi alese” (1992:73).

Toată această aglomerare de citate ar putea să pară o superfluă paradă de erudiție livrescă sau chiar o arguție, dacă nu și-ar avea menirea lucrativă de a ne ști trezi inteligența noastră din toate timpurile în preajma identității noastre. Graba este în a identifica etnosul și, concomitent, pe noi înșine în el. Ignoranța nu-i procură spiritului decât dezechilibru. Or, efortul nostru este întru armonizare prin cognoscibilitate. Este vorba nu numai de ispita cunoașterii, ci și de necesitatea ei presantă. După cum putem citi într-un studiu al Elenei Solunca: „Există un punct, sau poate un timp, de conversie când **nevoia de a ști**, virează în **frica de a ști**, conștientizată sau nu, oricum însă generată de starea de a **fi parte** dintr-un tot care nu este accesibil investigării” (1994:140). Pe noi, însă, morbul care ne descompune este nu atât „frica de a ști”, cât „ne-vrerea de a ști”. Fixul seminției noastre este superficialitatea. Cele câteva firi profunde n-au putut rodi la ele acasă. Ca să lucreze, a fost necesar să se înstrăineze. Acestea nu pot să nu se revolte azi și întotdeauna, cum bine formulase starea cu spiritul său prob Mircea Eliade în anii ‘30: „ceea ce mă sufocă în jurul meu - la d-ta, la prietenii mei, la mine și la ceilalți - este lașitatea noastră de a ne **schimba...**” (Eliade 1990:117).

Nu în chip mancurtizant, ci în unul cognitiv și duhovnicesc. Dacă până și fizicienii au ajuns la o concluzie similară, cu cât mai mult noi ar trebui s-o facem!? („Ajunsă la nivel cuantic, fizica acestui veac descoperă că spiritul influențează („participă”) direct la fenomenele observate, după cum și acestea influențează indirect cele mai intime mecanisme ale spiritului”) (Solunca 1994:140).

„O cultură bună se face cu ochii către cer și cu o întoarcere către noi înșine” – remarcă Î.P.S. dr. Antonie Mitropolit al Ardealului – ... Cred că impactul acestei legături dintre cult și cultură va fi benefic pentru viața spirituală, culturală și morală a poporului nostru. În orice caz trebuie să facem să dispară rușinea omului de cultură față de valorile spirituale și față de pronunțarea și afirmarea numelui lui Dumnezeu. Până când nu se va reuși acest lucru nu vom avea o cultură completă” (1999: 172).

În cartea sa, apărută și în românește, Sergiu Grossu constată, avertizând: „Abandonarea strădaniei morale, inexistența sau debilitatea încordării ascendente a enoriașului comod, oscilant și, poate, chiar indiferent la orice evoluție spirituală, sunt vătămătoare sufletului și compromis, iremediabil, perspectiva sfințirii” (1999:172).

Șansa noastră este, după cum putem constata, strădania, truda minții și a sufletului, a inimii și a mâinilor. Căci scris este: „Tatăl Meu până acum lucrează; și Eu lucrez” (Ioan, 5.17).

Note

- Densusianu, Ovid, 1992, *Pentru afirmarea sufletului nostru prin cultul artei*, „Viața Nouă”, 1, Editura „Grai și Suflet - Cultura Națională”, București.
- Dumitru-Snagov, Ion, 1996, *Relațiile stat-biserică*, București, Editura Gnosis.
- Duță, Marcel, *Rătăcirii și regăsiri*, 1992, „Viața Nouă”, 1, București, Editura „Grai și Suflet - Cultura Națională”.
- Eliade, Mircea, 1991, *Oceanografie*, București, Editura Humanitas.
- Eminescu, Mihai, 1990, *Publicistică*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească. Grossu, Sergiu, 1999, *Chipul omului dinlăuntru*, București, Editura Duh și Adevăr.
- Ionescu, Nae, 1993, *Biserica țăranilor*, Chișinău, Editura Hiperion.
- Iorga, Nicolae, 1986, *Cum se creează o stare de spirit*, în Duțu, Alexandru, *Dimensiunea umană a istoriei*, București, Editura Meridiane.
- Moraru, Dragoș, 1999, *Conservatorismul românesc*, „Flux” (Chișinău), nr. 11, 12 martie.
- Plămădeală, Antonie, 1999, *Biserica în mers*, I, Sibiu.
- A doua treaptă*, „Scara. Revistă de oceanografie ortodoxă”, București, nr. 2, 1997.
- Solunca, Elena, 1994, *Spiritul științei și știința spiritului*, „Caiete Critice”, nr.1-3.
- Surdu, Alexandru, 1994, *Fenomenologia actului religios*, „Caiete Critice”, 1-3.
- Țepordei, Vasile, 1931, *Politicianismul în Basarabia în cei 13 ani de la Unire*, „Studentul” (Chișinău), 9-12.
- Țuțea, Petre, 1992, *Proiectul de tratat. Eros*, Editura Prono, Brașov; Editura Uniunii Scriitorilor, Chișinău.
- Vasiliu, Mugur, 1999, *Ce spune scara*, „Flux” (Chișinău), 12 martie.
- Vlad, M., 1998, *Dubla suferință axiologică a lui Lovinescu*, „Puncte Cardinale” (Sibiu), nr. 12.

The Role of the Christian Values in the Literary Creation in Moldova from East of the Prut

Being born Christians, Orthodoxism was for the Romanian people the support that has always helped them to maintain and to continue their existence. The first evidences of our spiritual being were made in written works. First the ecclesiastic works and then the literary ones. I approached the period between the two World Wars, because during that period Bessarabia was a part of Romania and it produced literature of the best quality. The Christian theme was a dominating one both in prose and in poetry. After the Soviet occupation a lot of intellectuals, clergy, and also monks took refuge in Romania, carrying with them the Christian spirit. They inspired the hermetic life from the Antim monastery and “The Alight Stake” movement, they were in the leadership of the spiritual movement “The Army of God”, they were bishops and confessors, and this way they brought a fresh Christian upsurge in the souls of the Romanian people. They transformed this form of spiritual living into poems, short stories, novels. This was also a method of resistance in the civil society and in prisons, during the communist dictatorship. Thus, through the art with Christian theme and through the vivid living of the faith, the Bessarabian people contributed a lot to the enlivenment of the spiritual life and to the enrichment of the literary Romanian patrimony. From all these results that the research of the Romanian Bessarabian literature during the 1918 – 1944 period is something necessary and has to be done urgently.

*Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău
Republica Moldova*